

Գլուխ 5 Տնտեսական ինտեգրում և գլոբալացում

5.1 Տնտեսական ինտեգրման էությունը և ձևերը

Միջազգային տնտեսական ինտեգրումը ներկայիս համաշխարհային տնտեսության զարգացման փուլի առանձնահատկություններից մեկն է: 20-րդ դարի վերջին միջազգային տնտեսական ինտեգրումը հանդիսացավ տարածաշրջանային տնտեսությունների զարգացման արագացման և համաշխարհային տնտեսության մեջ առանձին երկրների մրցունակության բարձրացման հզոր գործիքներից մեկը:

Միջազգային տնտեսական ինտեգրացիոն գործընթացների համար հիմք է հանդիսանում տարածաշրջանացումը: Ինտեգրացիոն միավորումներ համարվում են տնտեսական այն խմբավորումները, որոնք ստեղծվել են մասնակից երկրների միջև ինտեգրացիոն գործընթացները կարգավորելու համար: Ինտեգրացիոն միավորումները զարգանում են մասնակից երկրների ձեռնարկությունների միջև սերտ և կայուն փոխհարաբերությունների հիման վրա: Հակառակ դեպքում դա բերում է ոչ կայուն տնտեսական զարգացման (օրինակ կարող է հանդիսանալ ԱՊՀ-ն): Այստեղից կարելի է հետևություն անել, որ տվյալ տնտեսական խմբավորման շրջանակներում, չանտեսելով կառավարության տնտեսական կարգավորումը, դրա ակտիվ զարգացումը հնարավոր է միայն մասնակից երկրների ձեռնարկությունների միջև տնտեսական հարաբերությունների զարգացմամբ:

Միջազգային տնտեսական ինտեգրման ամենապարզ ձևը դա ազատ առևտրի գոտին է: Այստեղ մասնակից երկրների միջև առկա առևտրային սահմանափակումները կամ կրճատվում են կամ ամբողջությամբ վերացվում: Յուրաքանչյուր երկիր միությունից դուրս երկրների հետ արտաքին տնտեսական հարաբերություններում կիրառում է իր սեփական արտաքին առևտրային քաղաքականությունը:

Համագործակցության ավելի սերտ ձև է հանդիսանում մաքսային միությունը: Այստեղ միության ներսում նվազեցվում կամ ամբողջությամբ վերացվում են առևտրային սահմանափակումները: Յուրաքանչյուր երկիր միությունից դուրս երկրների հետ արտաքին տնտեսական հարաբերություններում կիրառում է նախապես որոշված մեկ միասնական արտաքին առևտրային քաղաքականություն: Այսպիսով, ի տարբերություն ազատ առևտրի գոտու, մաքսային միության դեպքում մասնակից երկրների կողմից այլ

երկրների հետ արտաքին տնտեսական հարաբերություններում իրականացվում է կոորդինացված արտաքին առևտրային քաղաքականություն:

Ինտեգրացիոն գործընթացների հետագա զարգացումը բերեց ընդհանուր շուկայի առաջացմանը: Սա իրենից ներկայացնում է մասնակից երկրների միջև ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի ազատ տեղաշարժ:

Միջազգային տնտեսական ինտեգրման ավելի բարդ ձև է համարվում տնտեսական և արժույթային միությունը: Այստեղ ազատ առևտրի գոտու, մաքսային միության, ընդհանուր շուկայի համաձայնագրերը համալրվում են մասնակից երկրների միջև ընդհանուր տնտեսական և արժույթային քաղաքականություն իրականացնելու համաձայնագրով:

Եվրոպական ազատ առևտրի ասոցիացիա (European Free Trade Area Association, EFTA): 1957թ. Հռոմի պայմանագրի ստորագրման ժամանակ բաց հրավերք էր տրամադրվել Արևմտյան Եվրոպայի բոլոր երկրներին Եվրոպական Տնտեսական Համայնքին (EEC) անդամակցելու համար, սակայն տարբեր պատճառներով, բացի Բելգիայից, Նիդերլանդներից Լյուքսեմբուրգից, Ֆրանսիայից, Արևմտյան Գերմանիայից և Իտալիայից, մյուս երկրները չստորագրեցին այդ պայմանագիրը: Մասնավորապես Մեծ Բրիտանիան այդ ժամանակ չցանկացավ անդամակցել կազմակերպությանը հետևյալ երեք հիմնական պատճառով: Առաջին հերթին Անգլիան բավականին կասկածամտորեն էր մոտենում այնպիսի մի պայմանագրի զոյատևմանը, որը իր մեջ որպես մասնակիցներ ներառում էր Գերմանիային և Ֆրանսիային: Երկրորդ հերթին Մեծ Բրիտանիան չէր ցանկանում վերափոխել գյուղատնտեսության աջակցության իր ծրագիրը: Եվ վերջապես EEC-ին անդամակցությամբ Մեծ Բրիտանիան պետք է կիրառեր ընդհանուր արտաքին առևտրային քաղաքականություն, որը ձեռնտու չէր Մեծ Բրիտանիային: Մյուս երկրները չանդամակցեցին հիմնականում Արևմուտք-Արևելք հարաբերություններում չեզոքություն պահպանելու պատճառով:

EEC-ի հետագա զարգացմամբ Մեծ Բրիտանիան սկսեց մտավախություն ունենալ, որ նա դուրս կմնա այդ ինտեգրացիոն գործընթացից: 1950-ական թվականների վերջին Անգլիան սկսեց բանակցություններ վարել անդամակցության համար: EEC-ին անդամակցելու բանակցությունների ծախողումը Անգլիային դրդեց մեկ այլ ինտեգրացիոն միավորման՝ Եվրոպական ազատ առևտրի ասոցիացիա, ստեղծման: Այսպիսով EFTA-ի մասնակից երկրներն էին Մեծ Բրիտանիան, Ավստրիան,

Շվեյցարիան, Պորտուգալիան, Շվեդիան, Նորվեգիան, և Ղանիան: Ինչպես մենք գիտենք, Ազատ առևտրի գոտին տարբերվում է Մաքսային Միությունից նրանով, որ այստեղ գոյություն չունի մեկ միասնական արտաքին առևտրային քաղաքականություն: Բացի այդ EFTA-ն մասնակից երկրներին չէր ապահովում այնպիսի օգուտներ ինչպես EEC-ն: Մասնավորապես, EFTA-ն չուներ մեկ միասնական տնտեսական քաղաքականություն և, ի տարբերություն EEC-ի, GATT-ի բանակցություններում հանդես չէր գալիս որպես մեկ մարմին:

ԵՄ հետագա ընդարձակման շնորհիվ EFTA-ի մասնակից երկրների մի մասը անդամակցեցին ԵՄ և ներկայումս EFTA-ին անդամակցում են Շվեյցարիան, Լիխտենշտեյնը, Իսլանդիան և Նորվեգիան:

Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի համաձայնագիր (North American Free Trade Agreement, NAFTA): ԱՄՆ-ի, Կանադայի և Մեքսիկայի միջև Հյուսիս ամերիկյան ազատ առևտրի գոտի ստեղծելու համաձայնագիրը ուժի մեջ մտավ 1994թ. հունվարի 1-ից: Այս ինտեգրացիոն խմբավորման հիմնական նախաձեռնողը ԱՄՆ վարչակազմն էր: ԱՄՆ վարչակազմի այդ նախաձեռնությունը պայմանավորված էր ամերիկյան վերագգային կորպորացիաների ազդեցությամբ, քանի որ ԱՄՆ-ի, Կանադայի և Մեքսիկայի տնտեսությունների փոխկապվածության մեծացումը պահանջում էր միջկառավարական կարգավորում: Այս ինտեգրացիոն խմբավորման ստեղծմանը նպաստեց նաև այդ ժամանակաշրջանում աշխարհում ընթացող տնտեսական և քաղաքական արմատական փոփոխությունները: Այսպես, ԵՄ սկսեց տարածաշրջանում արագացնել և ընդլայնել ինտեգրացիոն գործընթացները, Ճապոնիան, Չինաստանը և Հարավ-Արևելյան Ասիայի երկրներն էլ ավելի էին ուժեղացնում իրենց տնտեսական ներուժի ավելացումը: Այսպիսի իրավիճակը ԱՄՆ-ի առաջ խնդիր դրեց ակտիվացնել ինտեգրացիոն գործընթացներն իր տարածաշրջանում, որպեսզի պահպանի ամերիկյան կորպորացիաների մրցունակությունը համաշխարհային շուկայում:

ԱՄՆ-ի, Կանադայի և Մեքսիկայի առաջատար ընկերությունները ցանկանում էին միավորել ԱՄՆ-ի և Կանադայի ֆինանսական, գիտատեխնիկական և ձեռնարկչատիրական ներուժը մրցունակություն ապահովող գլխավոր գործոններից մեկի հետ՝ Մեքսիկայի արտադրության ցածր ծախսերի հետ: Մասնավորապես, 1990-

ական թվականների տվյալներով Մեքսիկայում մեկ աշխատաժամը մոտ 9 անգամ ավելի քիչ էր վարձատրվում, քան ԱՄՆ-ում:

Ինտեգրացիոն խմբավորման շրջանակներում (NAFTA) նախ իրականացվեց ԱՄՆ-ի և Կանադայի արտաքին ապրանքաշրջանառության ազատականացում Մեքսիկայի հետ, քանի որ ԱՄՆ և Կանադայի միջև արտաքին առևտուրը NAFTA-ի ստեղծման համաձայնագիրը ստորագրելիս արդեն ազատականացված էր: Արդեն 1994թ. վերջին արդյունաբերական ապրանքների փոխադարձ առևտրում մաքսերը նվազեցին 65%-ով, իսկ առաջիկա 15 տարում նախատեսվում էր ամբողջությամբ վերացնել գրեթե բոլոր առևտրային և ներդրումային արգելքները:

Իրենց տնտեսական ներուժով (ՀՆԱ-ի մակարդակով) Կանադան և Մեքսիկան զգալի զիջում են ԱՄՆ-ին: Այսպես, 2016թ. տվյալներով Կանադայի իրական ՀՆԱ-ն կազմել է ԱՄՆ-ի ՀՆԱ-ի 10.8%-ը, իսկ Մեքսիկայի իրական ՀՆԱ-ն՝ 7.3%-ը: Մյուս կողմից, Կանադայի մեկ շնչին բաժին ընկնող իրական ՀՆԱ-ի (50,232 դոլար) և ԱՄՆ-ի մեկ շնչին բաժին ընկնող իրական ՀՆԱ-ի (52,263 դոլար) միջև տարբերությունն այդքան մեծ չէ, որքան Մեքսիկայի մեկ շնչին բաժին ընկնող իրական ՀՆԱ-ի (9,707 դոլար), ինչը կազմում է ԱՄՆ մեկ շնչին բաժին ընկնող իրական ՀՆԱ-ի՝ 18.6%: Ի տարբերություն ԵՄ, որտեղ համեմատաբար թույլ զարգացած երկրներին (Հունաստան, Պորտուգալիա) համատեղ բյուջետային հիմնադրամներից տրամադրվում է ֆինանսական օգնություն, NAFTA-ի շրջանակներում Մեքսիկային նմանատիպ օգնություն չի տրամադրվում: Այնուամենայնիվ տնտեսագետների կարծիքով NAFTA-ին անդամակցությունը Մեքսիկային թույլ կտա հասնել զարգացած երկրների մակարդակին 50 տարվա փոխարեն 15-20 տարի հետո: NAFTA-ին անդամակցությամբ Մեքսիկան ամենամեծ օգուտները ստանում է օտարերկրյա կապիտալի, մասնավորապես՝ ամերիկյան, աճի տեսքով: Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներով, որը զարգացող երկրի արտադրության զարգացման գործընթացում մեծ դեր ունի, Մեքսիկական 1990-ական թվականներին Լատինական Ամերիկայում գրավում էր առաջին տեղը: Այսպես, եթե 1986-91թթ. ընկած ժամանակաշրջանում Մեքսիկայում տարեկան ՕՈՒՆ-ի ծավալը կազմել է տարեկան միջինը 3 մլրդ. դոլար, ապա 1994թ. ի վեր այդ ցուցանիշը 8 մլրդ. դոլարից քիչ չի եղել:

Հարավամերիկյան ընդհանուր շուկա (Mercado Comon del Sur, Mercosur¹):

Հարավամերիկյան ընդհանուր շուկան (Mercosur) հիմնադրվել է 1991թ., իսկ պաշտոնապես սկսել է գործել 1995թ. հունվարի 1-ից: Այն իրենից ներկայացնում է տնտեսական և քաղաքական ինտեգրացիոն խմբավորում և համարվում է աշխարհում չորրորդ տարածաշրջանային ինտեգրացիոն խմբավորումն իր մեծությամբ ԵՄ-ից, NAFTA-ից և ASIAN-ից հետո: Mercosur-ի հիմնական նպատակը տարածաշրջանի միջազգային առևտրում առկա բարձր մաքսատուրքերի և առևտրի խոչընդոտների նվազեցումը կամ ընդհանրապես վերացումն է: Ինտեգրացիոն խմբավորումը բաղկացած է հիմնադիր և գործընկեր երկրներից: Հիմնադիր երկրներն են Արգենտինան, Բրազիլիան, Պարագվայը (2012թ. կասեցված է անդամակցությունը) և Ուրուգվայը: Ինչպես մենք արդեն նշել ենք, ինտեգրացիոն խմբավորումն ունի նաև գործընկեր երկրներ, որոնք Mercosur-ի անդամ երկրների հետ առևտրում օգտվում են առևտրային արտոնություններից, սակայն ոչ ինչպես Mercosur-ի մասնակից երկրները միմյանց հետ առևտրում: Բոլիվիան, Չիլին և Պերուն համարվում են Mercosur-ի առաջին գործընկեր անդամները: 2004թ. հուլիսին Մեքսիկան և Վենեսուելան նույնպես դարձան Mercosur-ի գործընկեր անդամներ, իսկ 2012թ. հուլիսի 31-ից Վենեսուելան անդամակցեց Mercosur-ին:

Չնայած իր անվանմանը Mercosur-ն ներկայումս իրենից ներկայացնում է մաքսային միություն: Այսպես, ինտեգրացիոն խմբավորման կողմից կիրառվող մեկ միասնական արտաքին առևտրային քաղաքականությունը ուժի մեջ մտավ 1995թ. հունվարի մեկին: Մյուս կողմից հիմնադրման պահին հստակ սահմանվել էր, որ մինչև 1995թ. ինտեգրացիոն խմբավորման անդամ երկրների միջև իրականացվող առևտուրը պետք է ամբողջությամբ ազատ լիներ (առանց տարիֆների և քանակական սահմանափակումների): Սակայն, իրականում 1995թ. ինտեգրացիոն խմբավորման ներսում կատարվող առևտրի միայն 90% էր ազատականացված: Վերջին տարիներին Mercosur-ի կողմից իրականացվող քաղականությունը շատ ավելի հովանավորչական է: Այսպես 2012թ. մայիսին Mercosur-ի անդամ երկրները համաձայնության եկան երրորդ երկրներից ներմուծմանվրա կիրառել 35% մաքսատուրք:

¹ South American Common Market-ը ինտեգրացիոն խմբավորման անվանումն է անգլերենով:

Հարավամերիկյան ընդհանուր շուկան համարվում է ամենադինամիկ զարգացող ինտեգրացիոն խմբավորումը Լատինական Ամերիկայում: Այսպես, Mercosur-ին բաժին է ընկնում Լատինական Ամերիկայի բնակչության 44% (ավելի քան 200 մլն. մարդ), իսկ ՀՆԱ-ի՝ մոտ կեսը:

Եվրոպական Միություն (European Union, EU): ԵՄ ներկայումս հանդիսանում է ամենազարգացած և ամենակատարյալ ինտեգրացիոն խմբավորումն աշխարհում: Այստեղ հարկ է նշել, որ ԵՄ-ն դա Արևմտյան Եվրոպայի 28 երկրների ներկայիս անվանումն է, որը նախկինում կոչվում էր Եվրոպական Համայնք (European Community, EC) կամ Եվրոպական Տնտեսական Համայնք (European Economic Community, EEC):

Իր զարգացման ընթացքում ԵՄ անցել է տնտեսական ինտեգրման բոլոր ձևերը՝ ազատ առևտրի գոտի, մաքսային միություն, ընդհանուր շուկա, տնտեսական և արժույթային միություն: Միևնույն ժամանակ զարգացման ընթացքում մի քանի անգամ փոփոխվել է ինտեգրացիոն խմբավորման պաշտոնական և ոչ պաշտոնական անվանումը: Այսպիսով, փորձենք հակիրճ ներկայացնել ԵՄ զարգացման փուլերը:

I փուլ: Եվրոպայում տնտեսական ինտեգրման առաջին փորձն արվեց Ֆրանսիայի արտաքին գործերի նախարար Ռոբերտ Շումանի կողմից, որը փորձեց միավորել Եվրոպական ածխի և պողպատի արդյունաբերությունները: Համաձայն Շումանի պլանի նախատեսվում էր միավորել Ֆրանսիայի և Գերմանիայի արդյունաբերությունները, սակայն Լյուքսեմբուրգը, Բելգիան, Նիդերլանդները և Իտալիան նույնպես ստորագրեցին պայմանագիրը: Եվրոպական ածխի և պողպատի համայնքի պայմանագիրը (European Coal and Steel Community, ECSC) ստորագրվեց 1951թ և պայմանագրի ստորագրումից հինգ տարի հետո ածխի և պողպատի առևտուրը աճեց 129%-ով²:

II փուլ: ECSC հաջողությունը բերեց քաղաքական և ռազմական ոլորտներում ինտեգրման առաջին փորձերի՝ Եվրոպական պաշտպանության համայնքի (European Defense Community) և Եվրոպական քաղաքական համայնքի (European Political Community) ստեղծում, սակայն այս փորձերը ձախողվեցին, երբ դրանք 1954թ. չընդունվեցին Ֆրանսիայի պառլամենտի կողմից: Այդ ժամանակ Եվրոպական լիդերները որոշեցին կենտրոնանալ տնտեսական ինտեգրման վրա: 1955թ. ECSC-ի

² Hirtis, T. (1991) "European Community Economics", 2nd Edition, St. Martin's Press

վեց արտաքին գործերի նախարարներ սկսեցին բանակցությունների ռաունդը Մեսինայում (Իտալիա), որպեսզի քննարկեն Եվրոպական տնտեսական Համայնքի (European Economic Community, EEC) և Եվրոպական ատոմային էներգիայի համայնքի (European Atomic Energy Community, EAEC or Euratom) ստեղծման հնարավորությունները: Առաջինի նպատակն էր ստեղծել մեկ միասնական շուկա ապրանքների, ծառայությունների, աշխատուժի և կապիտալի համար, իսկ մյուսի՝ համատեղ զարգացնել ատոմային էներգիան խաղաղ նպատակների համար: Արդյունքում 1957թ. Հռոմում երկու տարբեր պայմանագրեր ստորագրվեցին, որոնց արդյունքում ստեղծվեց EEC-ն և EAEC-ն:

Այսպիսով, 1957թ. մարտի 25-ին Հռոմի պայմանագրի հիման վրա ստեղծվեց Եվրոպական տնտեսական համայնքը: Համաձայնագիրը ուժի մեջ մտավ 1958թ. հունվարի 1-ին: Հիմնադիր վեց երկրներն էին Բելգիան, Նիդերլանդները Լյուքսեմբուրգը, Ֆրանսիան, Արևմտյան Գերմանիան և Իտալիան: Անգլիան, Դանիան և Իռլանդիան անդամակցեցին 1977թ. հուլիսի 1-ին, Հունաստանը՝ 1981թ., իսկ Իսպանիան և Պորտուգալիան 1986թ. հունվարի 1-ին: Եվրոպական տնտեսական համայնքի հիմնադիրների նպատակն էր վերակառուցել իրենց քայքայված տնտեսությունները: Եվրոպական տնտեսական համայնքի հիմնադիրների տեսանկյունից նրանք փորձում էին տնտեսական ինտեգրման միջոցով հասնել քաղաքական միության ստեղծման:

III փուլ: 1987թ. Եվրոպական տնտեսական համայնքի տասներկու մասնակից երկրներ նախաձեռնեցին մի ծրագիր, որը նրանց պետք է ապահովեր առևտրից ստացվող լրացուցիչ օգուտներ: Մասնակից երկրները ընդունեցին օրենսդրություն, որը բարելավում և լրացնում էր Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմից հետո ստորագրած պայմանագիրը: 1987թ. ընդունած օրենսդրությունը անվանվեց Միասնական եվրոպական օրենք (Single European Act, SEA), քանի որ համաձայն այդ օրենքի նախատեսվում էր ստեղծել միասնական եվրոպական ինքնություն:

Միասնական Եվրոպական Օրենքի հիմքում ընկած է «չորս ազատությունների» գաղափարը, որը իրենից ներկայացնում է ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի ազատ տեղաշարժ: Միասնական Եվրոպական Օրենքը կիրառվեց 1993թ. հունվարին:

Քանի որ Եվրոպական տնտեսական համայնքը սկսեց ավելի շատ պատասխանատվություն կրել տնտեսական և սոցիալական հարցերում, ապա

Եվրոպական տնտեսական համայնքը սկսեց դիտարկվել ավելի լայն առումով և առաջ եկավ Եվրոպական համայնք (European Community, EC) անվանումը: Հետագայում 1993թ. նոյեմբերի 1-ին Մասստրիխտի պայմանագրով «Community»-ն փոխարինվեց «Union»-ով: Իրականում Եվրոպական տնտեսական համայնք անվանումը մինչև օրս գործում է, երբ հարցը վերաբերում է բացառապես տնտեսական խնդիրներին:

IV փուլ: 1993թ. ի վեր սկսվում է Եվրոպական ինտեգրման նոր փուլը: ԵՄ համար առաջին պլան է մղվում ԵՄ շրջանակներում տնտեսական, արժութային և քաղաքական միության հաստատումը: 1995թ. հունվարի 1-ին ԵՄ անդամակցում են Ավստրիան, Ֆինլանդիան և Շվեդիան: Սակայն, ԵՄ զարգացումը և ընդլայնումն այդքանով չավարտվեց: Այսպես, 2004թ. մայիսի մեկին անդամակցեցին Արևելյան Եվրոպայի տաս երկրները³, 2007թ. հունվարի 1-ին ԵՄ անդամակցեցին Ռումինիան և Բուլղարիան, իսկ 2013թ. հուլիսի 1-ին՝ Խորվաթիան:

Տնտեսական և արժութային միությանը անցումը նշանակում էր մեկ միասնական Եվրոպական արժույթի և Եվրոպական կենտրոնական բանկի ստեղծում: Այդ նպատակով 1989-1992թ. Մասստրիխտում մշակվեց ռազմավարություն տնտեսական և արժութային միության ստեղծման և զարգացման համար: Առաջին հերթին ԵՄ մասնակից երկրների ֆինանսական քաղաքականության ունիֆիկացման համար առաջ քաշվեց մասստրիխտյան կոնվերգենցիայի չափանիշները: Տնտեսական և արժութային միությանը անդամակցող յուրաքանչյուր երկիր պետք է բավարարեր հետևյալ պայմաններին.

1. ինֆլյացիայի մակարդակը չպետք է գերազանցի տնտեսական և արժութային միության մեջ մտնող երկրների ինֆլյացիայի միջին մակարդակն ավելի քան 1.5%-ով ,
2. տոկոսադրույթի մակարդակը չպետք է գերազանցի նվազագույն ինֆլյացիայի մակարդակ ունեցող երեք երկրների տոկոսադրույթների միջին մակարդակն ավելի քան 2%-ով,
3. պետական բյուջեի պակասուրդը չպետք է գերազանցի ՀՆԱ-ի 3%-ը,
4. պետական պարտքը չպետք է գերազանցի ՀՆԱ-ի 60%-ը:

Տնտեսական և արժութային միության ձևավորումը իր հերթին ընթացավ երեք փուլով.

³ Լատվիա, Լիտվա, Էստոնիա, Կիպրոս, Մալթա, Լեհաստան, Չեխիա, Սլովակիա, Սլովենիա Հունգարիա:

- 1990-1993թթ. - ընդհանուր եվրոպական շուկայի ձևավորման ավարտ և արժույթային կոնվերգենցիայի չափանիշների մշակում,
- 1994-1998թթ. - արժույթային միության ինստիտուցիոնալ, վարչական և իրավաբանական բազայի ստեղծում,
- 1999-2002թթ. - մեկ միասնական եվրոպական արժույթի՝ եվրոյի, աստիճանական կիրառում:

ԵՄ ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը: ԵՏՀ հիմնադիրներն ակնկալում էին ստեղծել ֆեդերացիա, որտեղ տեղական, տարածաշրջանային, ազգային և եվրոպական ղեկավարությունը համագործակցում և լրացնում են մեկը մյուսին: Մոդելը նման է ԱՄՆ-ում քաղաքների, երկրների, նահանգների և ֆեդերալ կառավարության կամ Կանադայում տեղական, նահանգային և ֆեդերալ կառավարության փոխազդեցությանը: Այլընտրանքային տեսակետը, որը կոչվում է ֆունկցիոնալիզմ նախապատվությունը տալիս է եվրոպական մակարդակ ազգային սուվերենության աստիճանական փոխանցմանը: Ֆունկցիոնալիստների մոտեցումը հավանաբար ամենավիճելի է, մասնավորապես՝ մոտեցումը քննադատվում է նրանց կողմից ովքեր առաջ են քաշում ազգային ուժի և մշակույթի կորստի վտանգը:

Ամեն դեպքում այսօր այս երկու մոտեցումներն էլ գործում են: ԵՄ շրջանակներում «subsidiarity» հասկացությունը վերաբերվում է այս խնդրին, որը նկարագրում է ազգային ու ԵՄ ղեկավարության և ազգային ու ԵՄ ինստիտուտների հարաբերությունը: Subsidiarity-ին սահմանվում է որպես սկզբունք, համաձայն որի ԵՄ միայն լիազորություն կունենա քննարկել հարցեր, որոնք ավելի արդյունավետ կլուծվեն միջազգային, քան առանձին երկրի մակարդակով: Որոշ դեպքերի համար այդ հարցերը հստակ սահմանված են, իսկ մյուս դեպքերում ոչ: Հարցերը, որոնք պարզ չեն և որտեղ դեռ շարունակվում է գործել անորոշության որոշակի մակարդակ ներառում են աշխատուժի շուկայի, սոցիալական և մրցակցային քաղաքականությունների ոլորտները:

ԵՄ շրջանակներում որոշումների կայացումը կատարվում է հետևյալ ինստիտուտների կողմից: Դրանք են.

1. Եվրոպական հանձնաժողով (The European Commission),
2. ԵՄ կամ Նախարարների խորհուրդ (The Council of the European Union),
3. Եվրոպական խորհրդարան (The European Parliament),

4. Արդարադատության դատարան (The Court of Justice):

Եվրոպական Հանձնաժողով: Հանձնաժողովը ստեղծման պահից ի վեր համարվում է ԵՄ գործադիր մարմինը և ԵՄ ինստիտուցիոնալ համակարգում շատ կարևոր տեղ է զբաղեցնում: Իր գոյության բոլոր ժամանակաշրջաններում Եվրոպական հանձնաժողովն օժտված է եղել բավականին լայն լիազորություններով: Լայն առումով Եվրոպական հանձնաժողովը ներկայացնում է վերաբերական շահերը, (ԵՄ մակարդակ):

Ամենախոշոր հինգ երկրներից յուրաքանչյուրը (Պերմանիա, Ֆրանսիա, Մեծ Բրիտանիա, Իտալիա և Իսպանիա) հանձնաժողովում ունեն երկու հանձնակատարներ, իսկ մնացած երկրները՝ մեկական: Հանձնակատարները ընտրվում են հինգ տարի ժամկետով, վերընտրման իրավունքով, առաջադրվում են ազգային կառավարությունների կողմից և հաստատվում են մասնակից երկրների կողմից: Հանձնաժողովն իր անդամներից ընտրում է մեկ հանձնակատար, որը պետք է իրականացնի նախագահի ֆունկցիան:

ԵՄ կամ նախարարների խորհուրդ: ԵՄ խորհուրդը հանդիսանում է որպես ԵՄ օրենսդիր մարմին և սահմանում է օրենքներ՝ հիմնվելով Եվրոպական հանձնաժողովի և խորհրդարանի առաջարկությունների վրա, ինչպես նաև հաստատում է բյուջեն: ԵՄ խորհուրդն իր նստաշրջաններն անց է կացնում Բրյուսելում կամ Լյուքսեմբուրգում: ԵՄ խորհուրդը կազմված է յուրաքանչյուր մասնակից երկրի տարբեր նախարարներից՝ կախված քննարկվող առարկայից: Յուրաքանչյուր նստաշրջանի ժամանակ յուրաքանչյուր մասնակից երկրից առնվազն մեկ նախարար պետք է ներկա լինի: Օրինակի համար, գյուղատնտեսությանը վերաբերող հարցերը քննարկվում են յուրաքանչյուր մասնակից երկրի գյուղատնտեսության նախարարների, իսկ աշխատուժին վերաբերող հարցերը՝ համապատասխան ոլորտի նախարարների կողմից: Այսպիսով՝ կարող ենք նշել, որ լայն առումով ԵՄ խորհուրդն իրենից ներկայացնում է անդամ պետությունների ազգային շահերի համաձայնեցման և պաշտպանության կենտրոն⁴: ԵՄ խորհրդում որպես որոշումների ընդունման հիմնական ձևեր հանդիսանում են պարզ մեծամասնությունը, միաձայնությունը և որակյալ մեծամասնությունը:

⁴ Արման Սարգսյան «Եվրոպական միության ինստիտուտներ և ընթացակարգեր», Ուսումնական նյութերի ժողովածու, Երևան 2009

Եվրոպական խորհրդարան: Եվրոպական խորհրդարանը ԵՄ միակ մարմինն է, որի ներկայացուցիչներն ուղղակիորեն ընտրվում են մասնակից երկրների քաղաքացիների կողմից հինգ տարի ժամանակահատվածով: 2003թ. Եվրոպական խորհրդարանը բաղկացած էր 626 անդամներից, իսկ 2004թ. մայիսին ԵՄ ընդլայնման հետևանքով խորհրդարանի անդամների թիվը դարձավ 732 ներկայացուցիչ⁵: Անդամները միավորվում են ելնելով քաղաքական այլ ոչ թե ազգային պատկանելիությունից: Եվրոպական խորհրդարանը յուրաքանչյուր ամիս իր նստաշրջաններն անց է կացնում Ստրասբուրգում (լրացուցիչ նստաշրջաններ անց են կացվում նաև Բրյուսելում):

Սկզբնական շրջանում խորհրդարանն իր գործունեությամբ հիմնականում կրում էր խորհրդատվական բնույթ: Այդ պատճառով շատ հաճախ ասում էին, որ ԵՄ կառավարման համակարգում գոյություն ունի «դեմոկրատական պակասուրդ»: Դեմոկրատական պակասուրդ, քանի որ ԵՄ ժողովրդավարական ընտրված մարմինը՝ Եվրոպական խորհրդարանը, իրականում չէր գործում որպես խորհրդարան և չէր ապահովում համապատասխան օրենսդրությամբ: Ժամանակի ընթացքում աստիճանաբար միտում էր նկատվում Եվրոպական խորհրդարանին օրենսդրական գործընթացին մասնակից դարձնելու ուղղությամբ: Ներկայիս Եվրոպական խորհրդարանն, իր ստեղծման պահից տասնամյակներ անց, արդեն հանդիսանում է օրենսդրական գործընթացի մասնակից: Արդյունքում ձևավորվել են չորս հիմնական օրենսդրական ընթացակարգեր, որոնց շրջանակներում Եվրոպական խորհրդարանը Եվրոպական միության խորհրդի հետ համատեղ մասնակցում է օրենսդրական գործունեությանը⁶:

Արդարադատության դատարան: Արդարադատության Դատարանը համարվում է ԵՄ գերագույն դատարանը և տեղակայված է Լյուքսեմբուրգում: Յուրաքանչյուր մասնակից երկիր առաջադրում է մյուս մասնակից երկրների հետ փոխադարձ համաձայնեցված մեկ դատավոր: Դատարանը մեկնաբանում է պայմանագրերը և վերահսկում, որպեսզի դրանք ճիշտ կիրառվեն ԵՄ այլ ինստիտուտների կողմից:

⁵ Յուրաքանչյուր անդամ երկիր՝ կախվախ իր տնտեսության չափսերից, բնակչության թվաքանակից և այլ գործոններից, կարող է ունենալ նվազագույնը 5, իսկ առավելագույնը 99 ներկայացուցիչ: Եվրոպական խորհրդարանում անդամ երկրների ներկայացուցիչների թիվն անընդհատ փոփոխվել է կապված ԵՄ ընդլայնման հետ:

⁶ Արման Սարգսյան «Եվրոպական միության ինստիտուտներ և ընթացակարգեր», Ուսումնական նյութերի ժողովածու, Երևան 2009

Դատարանի կանոնները կրում են պարտադիր բնույթ և գերակայում են ազգային դատարանների հանդեպ:

5.2 Չլրբալիզացիա

Չլրբալիզացիայի էությունը: Թերևս այն հարցին, թե ի՞նչ է Չլրբալացումը կարելի է տալ մեկ շատ կարճ, սակայն հստակ պատասխան՝ դա այն ամենն է ինչ դուք կուզենայիք, որ դա իր մեջ ընդգրկեր/պարունակեր: Այստեղ հարկ է նաև նշել, որ երբեմն «չլրբալիզացիա» հասկացության փոխարեն օգտագործում են «չլրբալացում» հասկացությունը՝ դրա տակ հասկանալով միայն Չլրբալիզացիայի տնտեսական հատվածը: Այսպիսով, եթե փորձենք ներկայացնել Չլրբալիզացիան առավել լայն սահմանմամբ, ապա դա իրենից կներկայացնի առանձին երկրների տնտեսական, քաղաքական, իրավական և մշակութային ոլորտների միջազգայնացում/ինտեգրում: Մյուս կողմից, եթե փորձենք սահմանել Չլրբալիզացիան առավել նեղ սահմանմամբ՝ հաշվի առնելով միայն դրա տնտեսական հատվածը, ապա Չլրբալացումը դա առանձին երկրների ապրանքների, կապիտալի և աշխատուժի շուկաների միջազգային ինտեգրումն է:

Իրականում դիտարկելով Չլրբալիզացիայի դրական կամ բացասական հետևանքները կարելի է հետևություն անել, որ ինչպես և համաշխարհային տնտեսության դեպքում, Չլրբալիզացիան չի ընկալվում միանշանակ, այսինքն՝ գրականության մեջ չկա Չլրբալիզացիայի մեկ միասնական սահմանում: Այդ պատճառով այստեղ մենք կներկայացնենք Չլրբալիզացիայի հինգ առավել ընդգրկուն սահմանումներ:

Մշակութային Չլրբալիզացիա: Այստեղ հիմնական խնդիրը կայանում է այն հարցում, թե արդյոք գոյություն ունի Չլրբալ մշակույթ կամ մշակույթի համընդհանուր որոշակի տարեր և ինչ աստիճանով է Չլրբալ մշակույթն իր մեջ ներառում ազգային մշակույթները և սովորույթները: Մենք բոլորս նայում ենք միևնույն ֆիլմերը (ամերիկյան, ռուսական), լսում ենք միևնույն երաժշտությունը (ամերիկյան, անգլիական, ռուսական), խմում ենք Coca-Cola և այլն: Ընդհանուր առմամբ, ընդունված է համարել, որ մշակութային Չլրբալիզացիային խթանում են վերազգային կորպորացիաները: Մի շարք մասնագետներ այն կարծիքին են, որ ի հաշիվ տեղական մշակույթի և սովորույթների մենք ի վերջո կունենանք համասեռ Չլրբալ մշակույթ: Մյուս կողմից, մինչև օրս

Եվրոպայում կամ Չինաստանում առկա են տարածաշրջանային մշակութային տարբերություններ:

Տնտեսական գլոբալիզացիա/գլոբալացում: Ընկերությունների տեսանկյունից սա իրենից ներկայացնում է ազգային շուկաների դերի նվազեցում և գլոբալ/արտաքին շուկաների դերի ավելացում: Արդյունքում ազգային տնտեսությունների փոխկապակցվածությունը գնալով ավելանում է, այսինքն՝ դրանց ապրանքների, աշխատուժի և կապիտալի շուկաները ավելի են ինտեգրվում մեկը մյուսի հետ:

Աշխարհագրական գլոբալիզացիա: Սա հիմնականում վերաբերում է ավելի սեղմ տարածության և ժամանակի զգացողություն, որն ապահովվում է շնորհիվ մեկ վայրից մյուսը ավելի արագ տեղափոխվելու հնարավորությամբ և տեղեկատվության արագ փոխանակմամբ: Գիտելիքները և արտադրությունը, որոնք նախկինում կենտրոնացված էին որոշակի տարածաշրջաններում, այսօր արդեն կարող են հասանելի լինել բոլորին շնորհիվ տեղեկատվության արագ փոխանակման և տրանսպորտային նորարարությունների:

Ինստիտուցիոնալ գլոբալիզացիա: Սա առնչվում է «ունիվերսալ» ինստիտուտների տարածման հետ՝ իրականացնելով որոշակի բարեփոխումներ տնտեսության մեջ: Այս բարեփոխումների շարքին են դասվում

- ձկուն շուկայական տնտեսության հաստատումը,
- պետական ձեռնարկությունների մասնավորեցումը,
- պետության դերի կրճատումը տնտեսության մեջ:

Միջազգային առումով բարեփոխումները թելադրվում են/իրականացվում են ԱՄՀ և ՀԲ կողմից: Մյուս վառ օրինակը դա ԱՀԿ-ն է, որի հիմնական նպատակն է նվազագույնի հասցնել/վերացնել միջազգային առևտրում առկա խոչընդոտները և խթանել արտադրության գործոնների ազատ տեղաշարժը:

Քաղաքական գլոբալիզացիա: Սա իրենից ներկայացնում է շուկայական ուժերի ու վերազգային կորպորացիաների փոխհարաբերությունը ազգային տնտեսությունների հետ: Որոշ մասնագետներ (հակազլոբալիստները) այն կարծիքին են, որ միջազգային շուկաների մրցակցային ճնշումը կարող է զգալի թուլացնել պետության ֆունկցիաները և սպառնալ դրա սուվերենությանը (ինքնիշխանությանը): Մյուս կողմից

գլոբալիզացիայի կողմնակիցները պնդում են, որ այդպիսի մտավախությունները տեղին չեն, քանի որ պետությունը սովորաբար ապահովում է ազգային տնտեսության անվտանգությունը, իրավական համակարգը, առողջապահությունը, կրթությունը, ենթակառուցվածքների զարգացումը: Վերջիններս շատ կարևոր են այնպիսի տնտեսական գործունեությունների ներգրավվելու համար, որոնք ուղղված կլինեն ազգային տնտեսության զարգացմանը:

Ինչպես նկատում ենք վերը նշված սահմանումները փոխկապակցված են մեկը մյուսի հետ և ունեն բավականին ընդհանրություններ և նմանություններ մեկը մյուսի հետ:

Գլոբալացման ազդեցությունն ազգային տնտեսությունների վրա: Համաձայն տեսության կատարյալ մրցակցության պայմաններում գլոբալացումը դրական ազդեցություն է ունենում առանձին ազգային տնտեսությունների և համաշխարհային տնտեսության վրա: Համարվում է, որ գլոբալացման շնորհիվ ձեռք է բերվում մասշտաբի արդյունք, արտադրության գործոնները աշխարհում վերաբաշխվում են ավելի արդյունավետ և առավել հասանելի է դառնում գիտությունը և նորարարությունը: Մյուս կողմից գլոբալացումը կարող է նաև բացասական ազդեցություն ունենալ ազգային տնտեսության (հատկապես զարգացող երկրների) վրա կարճաժամկետ հատվածում:

Այսպես, գլոբալացման արդյունքում կարող է սրվել մրցակցությունը ազգային շուկայում: Այս պարագայում, եթե մենք գործ ունենք զարգացող երկրների հետ, ապա տեղական շուկայում խիստ մրցակցությունը բավականին լուրջ վնասներ կարող է պատճառել տեղական արդյունաբերությանը:

Մյուս կողմից գլոբալացումն ապահովում է ազգային տնտեսությունների բավական «բացվածություն», որը թույլ է տալիս խոշոր վերազգային կորպորացիաներին և բանկերին մեկ վայրից մյուսը տեղափոխել վիթխարի ֆինանսական միջոցներ: Այդպիսի գործարքների արդյունքում առանձին ազգային տնտեսություններ կարող են զգալի կորուստներ/օգուտներ կրել:

Գլոբալացման տնտեսական հետևանքները: Գրականության մեջ քննարկվում է գլոբալացման բազմաթիվ տնտեսական հետևանքներ: Այստեղ մենք կառանձնացնենք դրանցից մի քանիսը, որոնք մեր կարծիքով առավել կարևոր են.

- Միջազգային առևտրի, կապիտալի և աշխատուժի շարժի խթանում:* Գլոբալացումն առաջին հերթին խթանել է միջազգային առևտրի ծավալների ավելացմանը: Այսպես, 1950-2007թթ. ընկած ժամանակահատվածում արտաքին առևտրի աճի միջին տեմպը կազմել է տարեկան 6.2%, որը գրեթե երկու անգամ գերազանցում է գլոբալացման առաջին ավիքի (1850-1913) միջին տարեկան տեմպին⁷: Ավելին, եթե 1998թ. համաշխարհային ապրանքաշրջանառության հարաբերակցությունը համաշխարհային ՀՆԱ-ին կազմել է 37.2%, ապա արդեն 2016թ. այն կազմել է 59.4%⁸:
- Եկամուտների հավասարեցման/անհավասարության միտում:* Համաշխարհային տնտեսության մեջ եկամուտների անհավասարությունը ներկայացնելու համար մենք այստեղ կդիտարկենք Թեյլի ինդեքսը (Theil, 1963)⁹: Որքան մեծ է Թեյլի ինդեքսն այնքան ավելի մեծ է եկամուտների անհավասարությունը: Համաձայն Թեյլի ինդեքսի 1820-2000թթ. ընկած ժամանակահատվածում եկամուտների անհավասարությունն աճել է: Եկամուտների անհավասարությունը հիմնականում աճել է 1820-1910 և 1960-2000թթ. ընկած ժամանակահատվածներում, որոնք համապատասխանում են գլոբալացման առաջին և երկրորդ ավիքներին: Այստեղից կարելի է նշել, որ գլոբալացումը խթանել է եկամուտների անհավասարաչափ բաշխմանը:
- «Հարուստ» և «աղքատ» երկրների տնտեսական զարգացման մակարդակների հավասարեցում կամ տարբերության խորացում:* Այստեղ խնդիրը կայանում է նրանում, որ այս հիմնախնդիրը չի ընդունվում/ընկալվում միանշանակ: Այսպես, գլոբալացման կողմնակիցները գտնում են, որ համեմատաբար բաց տնտեսությամբ զարգացող երկրները գրանցում են ավելի բարձր տնտեսական աճի տեմպեր, քան համեմատաբար փակ տնտեսություններ ունեցողները: Ավելին, զարգացող երկրների աճի տեմպերը մի քանի անգամ գերազանցում են զարգացած երկրների աճի տեմպերին և հետևաբար ժամանակի ընթացքում տեղի ունի տնտեսական զարգացման մակարդակների հավասարեցման միտում:

⁷ Աղբյուր: World Trade Report 2008, World Trade Organization

⁸ Աղբյուր: World Development Indicators 2017, World Bank

⁹ Թեյլի ինդեքսն ներկայացնում է եկամուտների բաշխվածությունը: Ենթադրենք ունենք n անհատներ, որոնք տիրապետում են x_i եկամտի մակարդակի, ապա $T = (1/n) \sum (x_i/\mu) \times \ln(x_i/\mu)$, որտեղ $\mu = (1/n) \sum x_i$ եկամտի միջին մակարդակն է: Ինդեքսը ընկած է 0-ից մինչև $\ln(n)$, վերջինս ցույց է տալիս առավելագույն անհավասարությունը:

Մյուս կողմից, մասնագետների մի խումբ այն կարծիքին է, վերը նշված մոտեցումը չի կարող ճիշտ լինել, քանի որ այն ստատիկ մոտեցում է: (Կենտրոնանում է զարգացող երկրների աճի տեմպերի վրա՝ անտեսելով զարգացած երկրների աճի տեմպերը, որոնք չնայած և փոքր են, սակայն զգալի): Համաձայն այս մոտեցման գլոբալացումն էլ ավելի է խորացնում զարգացած և զարգացող երկրների միջև տնտեսական զարգացման մակարդակների տարբերությունը:

- *Գլոբալացման ազդեցությունը զարգացող երկրների վրա:* Չնայած այն հանգամանքին, որ համաձայն տեսության գլոբալացման զուտ արդյունքները զարգացող երկրների համար պետք է լինեն դրական, ոչ բոլոր զարգացող երկրներն են շահում գլոբալացումից: Քանի որ զարգացող երկրները հարուստ են «ցածրորակ» աշխատուժով, ապա դրանք հարաբերական առավելություն ունեն աշխատատար արտադրություններում, մասնավորապես կաշվե և տեքստիլ արդյունաբերություններում: Նման արտադրությունների զարգացումը զարգացող երկրներում լրացուցիչ աշխատուժի պահանջարկ է ստեղծում՝ որի արդյունքում, համաձայն Ստոլպեր-Սամուելսոնի տեսության, պետք է բարձրանա աշխատուժի գինը: Ավելին, քանի որ զարգացող երկրներում ներդրումներն իրենց հետ նաև բերում են լրացուցիչ որակավորում և արտադրության փորձ զարգացած երկրներից, ապա արդյունքում պետք է բարձրանա աշխատուժի որակավորումը և հետևաբար նաև աշխատուժի գինը: Սակայն, ինչպես ցույց է տալիս փորձը, զարգացող երկրներում աշխատուժի գինն այդքան արագ չի աճում: